

LATSIBI-REN AURKEZPENA

Bilbo, 1989-V-16

Aita Luis Villasante, Euskaltzainburu ohiari zegokion *Latsibiren* aurkezpen hau egitea, bera izan baitzen argitarapenaren arduradun nagusia eta liburuari hitzaurrea jarri ziona. Baina tamalez —eta tamalez diot, nik baino hobeto burutuko zuelako-neroni dagokit eginkizun hau bete behar izatea. Dena den, hor dugu liburuan bertan Aita Villasantek egindako hitzaurrea, nola-baiteko aurkezpen gisakoa, Azkueren liburu honetaz bere eritzia jakiteko hainakoa. Elaberriak ematen digun garaiko giro soziala, ingurunea, lexiko herrikoi aberatsa, egilearen bahetik pasatua hain zuzen, euskal hitz berrien arazoa, hitz-konposatuen kezka, eta abar luze bat aditzera ematen zaigu bertan.

Karmele Olanok eta Mirari Alberdik eginiko hitzaurreetan ere hainbat gauza jakingarri ematen zaizkigu eta ez da hemen halakorik errepikatu beharrik, beraien lumaz ni orain janztea ez litzake egokia eta.

Baina badituzte han hemenkako irazkin batzu egiteko aukera *Latsibi* elaberriari dagozkionak, eta orain esaten ez badira esan gabe geratuko liratekenak.

Ez dakigu, esate baterako, noiz idatzi zuen Azkuek elaberri hau eta, behar bada, ez dugu jakingo Azkueren gutundegia ondo arakatu arte. Mende honen bigarren hamarraldiaren azken urteetan edo eta hirugarren hamarraldiaren lehenetan idatzi zuela dirudi, baina ez dugu data ziurrik. *Morfologia* delako liburu mardulean (*Euskera* 1923, Uztaila-Iraila) diosku Gerhard Baehr urgazlea *Latsibi* gipuzkerara itzultzen hasia zela. Lehen idazketa baten itzulpena ote zen hau? Gero, 1926 eta 1927 urteetako Euskaltzaindiaren bileretan aipatzen da berriz *Latsibi* elaberria: “Azkue jaunak irakurri du oraintsu berak idatzi duen irakurgaia, *Latsibi* izenekoa” (1926.2.19) eta “Azkuek berriz (irakurri du) oraintxe idatzi duen bere irakurgai *Latsibi*. Berak ez daukala elestari izateko gogorik eta, edozein-ñi eskeñiko lioke argitaratzea” (1927.1.28). “Oraintxe” horrek zer esan nahi du? Bigarren idazketa baten zatiak irakurri zituela aipatu bileretan? Baehr jaunak itzultitako originala ote zen Olabideren bidez Loiolako Artxibategira joan zena? Bigarren idazketa ote da Euskaltzaindiaren Artxibategian dagoena? Bigarren hau izango zen segurazki 1928an Alemaniara eraman zuena. Urte horren Abuztuaren 7an Hamburgora abiatu zen itsasuntziz Azkue jauna eta koadernotxu batetan zerrendatu zituen eraman behar zituenak, tartean *Ortzuri*, *Urlo*, *Cancionero Vasco*, *Afijos* eta *Latsibi*. Hil beteko bidaia zenez gero, zertarako beharko zituen Alemanian ordurako prestatuak zeuden lanak? *Ortzuri* operaren testuak jadanik argitara-

tuak zeuzkan (Paris, 1911) eta hau zen eraman zuen liburua, izen bereko elaberria, hau ere oraindik argitaratugabea, 1936an idatzi zuen eta. *Urlo* opera 1914 tik kantatu eta piano laguntzarekin Alemanian inprimatua zegoen. *Cancionero Vasco* delakoa ere sei urte lehenago kaleratua zen. *Afijos* izeneko *Morfologia* dela dirudi eta hau ere argitaratua zen. *Latsibi*, ostera, argitaragabe aurkitzen zen. Argitaldariren bati aurkezteko eraman ote zuen? Ez dakigu, eta galderaz beterik dago arazo hau. Esan dezakegun gauza bakarra da ordurarte Azkuek zeukan alea eskuizkribuzkoa zela. Gero, *Euskaleriaren Yakintza* inprimatzeko prestatu ondoren, *Latsibi* argitaratzeko beta ere izan zuela dirudi. Eskuizkribua Clemente Atxa laguntzaileak makinaratu omen zion eta 1942/1943 urteen bukaera eta hasieran makinaratutako alea zuzentzen hasi zen. Hara zer idazten dion 1943.eko Urtarrilaren 19an Etxaideri: "Eskuetan erabili dudan gerturudi eta nobela *Latsibi* izan da erantzun au onen luzaro isilik eduki duena". Ordurako irudi eta ilustrazioak prest zeuzkan 1935 eta 1936 urteetan lortu bait zituen Garmendia eta Tillac-enak. Azken honek 1936.eko Urtarrilaren 21ean idazten dio Azkueri *Latsibirako* grabauak 40 pezetan kobratuko dizkiola, nahiz eta Parisen antzerakoak 50 pezetan saldu.

Gerhard Baehr aipatu dugu. Merezi du gipuzkerara *Latsibi* itzuli zuen jaun honek irazkintxo bat. Azkue Bibliotekako artxibategian dugun lehenetariko gutuna Azkueri Legazpitik idatzi ziona da, 1920.eko Uztailaren 13an, eta hurrengo urte bereko Irailaren 23koa. Bietan agertzen zaigu Baehr euskal idazle trebea. 1920/21 ikasturterako Göttingen-go unibertsitatera joana zen kimika estudioak burutzera. Euskaltzaindiak 1921.eko Otsailean Donostian egin zuen bileran "Legazpiko euskal aditzaiz Gerhard Baehr-ek eginiko lan polit bat A. Olabidek irakurri eban. Oron aburuz lan ori gure **Euskera** agerkarian argitaratzea erabagi zan eta jaun argitsu ori euskaltzain urgazle izentau". Hor dugu urgazle berria Olabiderekin harremanetan. Göttingen-era joan orduko egingo ote zuen Baehr-ek *Latsibi*-ren itzulpena eta emango ote zion Olabideri bizkaierazko lehen originala? 1922an Schuchardt-en *Baskische Studien* itzuli zuen gaztelaniara eta 1923an *Sarako euskera*. Urte horren udan Euskal Herrian egon zen Baehr eta *Erizkizundi Irukoitzaren* koadernoak biltzen lagundu zion Azkueri Gipuzkoan. 1926.eko Urtarrilaren 2an idazten dio Baehr-i Azkuek hildako Karmelo Etxegarai euskaltzainaren aulkia eskaintzen. Batzuren eritzietan Isaka Lopez Mendizabali tokatzen zitzaion aulki hori betetzea, baina denok dakigu, hiztegiaren istilua zelata, Azkue ez zela inondik ere honen aldekoa.

Azkue hil zen eta argitaratu gabe geratu zen *Latsibi*. Baina Euskaltzaindia gerra ostean eraberritu zenean, orduko euskaltzainek elaberri hau **Euskera** agerkarian zatika argitaratzea erabaki zuten 1953.eko Irailaren 25eko bileran. Baina hiru urte beranduago arte ez zen agerkari hori kaleratu eta erabakia asmo hutsetan geratu zen.

Gero, 1968an, Urre Eztaiak ospatzeko garaian, berriz sortu zen *Latsibi* argitaratzeko xedea. Urtarrileko 26an egin zen bileran Azkueren hiru lan argitaratzea erabaki zen: *Grankanton arrantzaleak*, *Ortzuri* eta *Latsibi*. Lehena, Pariseko Bibliothèque Nationale delakoan zegoen, Dodgsonen hara eramana, eta argazkiz eginitako kopia bat eskuratua izan zen. Ez zen orduan argitaratu baina laster ikusiko dugu **Euskeran**, Euskal Katedrako mendeurren inguruan eginiko hitzaldiekin batera argitaratua, Katedra hori lortzeko aurkeztu bait zuen Azkuek Bizkaiko Diputazioan. *Ortzuri* elaberria, 1936an Lekeition idatzia, argitaratu gabe geratu

zen eta oraindik ere makinaratuta Euskaltzaindiaren artxibategian datza. *Latsibi* argitaratzeko eman ziren urratsak eraginkorrakoak izan ziren. Añamendi, Mensajero eta Retana argitaldariai ibili ziren jokoan tartean. Azkenean, 1968.eko Apirilaren 26ko bileran "La Gran Enciclopedia"ri ematea erabai zen. Baina hara non egun haietan Olabiderena izandako alea Loiolan agertu zen eta Aita Plazido Mujikari esker eskuratzea lortu zuen Euskaltzaindiak. Euskara hutsean argitaratzea debekatuta zegoelako edo, Mikel Zarateri eman zioten Loiolako alea gaztelaniara itzul zezan. Urre Eztaietako urtea eta hurrengoa ere, 1969a hain zuzen, ezer egin gabe igaro ziren eta bertan behera geratu zen berriz arazo hau. Aita Mujikari itzuli zioten azkenean alea eta kito! Hogei urte beranduago, hemen daukagu *Latsibiren* argitarapena esku artean. Sasoia zen.

Anekdotatxo bat nerea amaitzeko. Azkueren oharren artean berak eskatzen zuen ilustrazio bat *Latsibi* baserria zen. Gogo hau betetzeko baserriaren bila ibili nintzen, eta azkenean, aurtengo Urtarrilaren 5ean lortu nuen Jatabeko baserri hau aurkitzea. Zaharkituta eta itxura gabekoa zenez argazki bat liburuaren azalean emateko, azkenean Goikok Azkuerentzat eginiko baserri baten irudia argitaratzea erabaki genuen. Baina hara bilaka nenbilen tartean gertatutakoa. Bizpahiru tokitan galdetu nuen Jataben non zegoen *Latsibi* baserria. Etarte batetan, txakurra ahausika zegoelarik, aurreratu zitzaidan etxauna.

– *Latsibi* baserria non dagoen badakizu?

– Salgai dago ala?

erantzun zidan, gure baserritarren maltzurkeria hiru hitzetan azalduz. Ezetz erantzun nion, edo ez nekiela behintzat, nere asmoa beste bat zela.

Latsibi baserria ez dago salgai, gero jakin nuenez. Baina Azkueren *Latsibi* elaberria bai.

RESURRECCION MARIA AZKUE

LATSIBI

Edizio prestakuntza

Mirari Alberdi

Labayru, Inaitegiako «Mikel Zarate» Mintegia

PRESENTACION DE LA NOVELA *LATSIBI*

Esta novela, escrita por Resurrección M.ª de Azkue en dialecto vizcaíno en la segunda década de este siglo, fue después traducida al dialecto guipuzcoano por Gerard Baehr, hijo de alemanes nacido en Legazpia. Se publica ahora en vizcaíno según el original que obra en poder de Euskaltzaindia y no el que se conserva en el Archivo de Loyola, que perteneció al académico Raimundo Olabide.

Azkue intentó varias veces publicar esta novela, pero por falta de mecenazgo no lo pudo hacer. Tenía los materiales preparados y las ilustraciones ya hechas por Tillac, Garmendia, Garavilla, etc. Murió en 1951 sin ver impresa su novela.

Después Euskaltzaindia, iniciados sus trabajos académicos tras la guerra, intentó también hacerlo en 1953, sin conseguirlo, y más tarde, en 1968, con motivo de sus Bodas de Oro se propuso firmemente editar esta y otras dos obras de Azkue, su ópera *Ortzuri* y su primera obra en euskara, la que en 1888 presentó en el concurso abierto para la Cátedra de Euskara por la Diputación de Vizcaya, titulada *Grankanton arrantzaleak*. Tampoco en las Bodas de Oro consiguió la Academia publicar la novela de Azkue.

Por fin, en 1989, se consigue el objetivo tan anhelado en colaboración con el Instituto Labayru. Este la presenta en su colección *Sutondoan* y la Academia en su colección *Euskararen Lekukoak* (o Clásicos del Euskara) de la que esta publicación hace el número 15.

José Antonio Arana Martija
Académico
Bibliotecario